

„Őrizzük Váradot...”

Nagyvárad és Bihar vármegye története a kora újkorban

Tanulmányok Biharország történetéről 4.

Tanulmányok Biharország történetéről 4.

Sorozatszerkesztő:
Szabó Ödön, Zsoldos Attila és Oborni Teréz

„Őrizzük Váradot...”
Nagyvárad és Bihar vármegye
története a kora újkorban

Tanulmányok Biharország történetéről 4.

Szerkesztette
Oborni Teréz

Nagyvárad, 2017

Kiadja
a VARADINUM KULTURÁLIS ALAPÍTVÁNY

TÁMOGATÓK:

Az RMDSZ által alapított
Communitas Alapítvány

Debrecen
Megyei Jogú Város Önkormányzata

Bethlen Gábor Alap

Bihar Megyei Tanács

Nagyvárad Polgármesteri Hivatala

FŐVÉDNÖK:

Kelemen Hunor, RMDSZ-elnök

MÉDIATÁMOGATÓ:

Bihari Napló

MÉDIAPARTNEREK:

Biharország
Plusz FM
Reggeli Újság

ISBN 978-973-0-24338-3

Tartalomjegyzék

„Őrizzük Váradot...” – bevezető gondolatok Bethlen Gábor
szavaihoz kapcsolódva 7

Bagi Zoltán Péter

Várad 1598. évi ostroma – más nézőpontokból 13

Papp Klára

Debrecen és Várad kapcsolatai a kora újkorban 33

Szabadi István

A református egyház a hódolt Biharban 55

Mészáros Kálmán

A Várad-i járás katonailátása a Rákóczi-szabadságharcban
I. A járás települései 69

Török Péter

Hajdúk fehérben. A szabolcsi hajdúvárosok
és a várad-i blokád 1703–1708 117

elő a levéltárak, kéziratárak mélyéről olyan, eddig lappangó vagy kevésbé ismert és hasznosított források, amelyek további lehetőségeket adnak a város és a bihari régió kora újkori történetének megismerésére. Bőségesen lesz még tehát feladat a következő évekre is – mondjuk ezt abban a reményben, hogy az újabb kutatási eredmények értő és érdeklődő olvasókra találnak.

Budapest–Nagyvárad, 2017. május 1.

Oborni Teréz

Bagi Zoltán Péter

Várad 1598. évi ostroma – más nézőpontokból

Míg Kőszeg 1532. évi vagy Eger 1552. évi sikeres védelme örvendően beépült a magyarság történelmi köztudatába, sőt az általános történelmi ismereteknek is szerves, az emlékezetre méltó részét képezi, addig más várak keresztény őrségének hőstettei máig a historikus félhomályban maradtak. Ezek közé tartozik Várad 1598. évi ostroma is, amelyet leginkább csak az oszmán hódoltság korszakával foglalkozó történészek ismernek. Holott a partiumi erősség sikeres védelme nem kisebb jelentőségű következménnyel járt akkoriban, mint hogy az oszmán főserg nem tudott betörni Erdélybe. Tanulmányomban nem a szeptember 29-től november 3-ig tartó ostrom részletes bemutatására törekszem, hanem az eseményort három, egymással is szorosan összefüggő nézőpontból vizsgálom. Egyrészt fontosnak ítélem, hogy górcső alá vegyük Várad 16-17. századi stratégiai szerepét. Másrészt – mivel a forrásaink lehetőséget adnak rá – bemutatom az őrség összetételét és létszámviszonyait, harmadrészt választ keresek arra a kérdésre, hogy az oszmán hadsereg miért nem tudta ostrommal elfoglalni a várat.

Várad stratégiai szerepe 1598-ban

A Tiszántúlt Erdéllyel összekötő természetes útvonal mentén fekvő és azt ellenőrző püspöki székhely stratégiai jelentősége az Oszmán Birodalom 16. századi előrenyomulása idején értékelődött fel, miként arra jól rámutat Zrínyi Miklós véleménye. Zrínyi „A török áfium ellen való orvosság, avagy a töröknek magyarral való békessége ellen való antidotum” című művében a következőket írta Várad jelentőségéről: „*Ha Váradot vissza nem*

vesszük, ha Erdélt elvesztjük, ne is hadakozzunk bár azután, hanem avagy most avagy sohasem, fussunk ki az országbul ha eztet resteljük.¹ Fráter György és Ferdinánd király megállapodásának köszönhetően az 1550-es években egy rövid időszakra Várad a bécsi katonai vezetés irányítása alá került, amely kísérletet tett arra, hogy újjászervezze a még I. Mátyás király által 1479-ben életre hívott alsó részek főkapitányságát. Ezt azonban Temesvár és Szolnok 1552. évi eleste gyakorlatilag lehetetlenné tette, és néhány esztendővel később Várad újra az erdélyi fejedelem fennhatósága alá került. Az Erdélyi Fejedelemség erre a végvárra alapozva építette ki saját védőzónáját, amelynek várait (Zsáka, Bajom, Sarkad, Bél, Belényes, Székelyhíd, Adorján) a Magyar Királyság területén működő végvidéki főkapitányokhoz hasonló jogkörrel a mindenkori váradi főkapitány (*supremus capitaneus Varadiensis*) irányított.² Ennek megfelelően egyrészt az erdélyi fejedelmek jelentős katonaságot állomásoztattak falai között, mindenkori főkapitányai pedig így az állam legjelentősebb, állandóan zsoldban tartott katonasága fölött rendelkeztek.³ Másrészt a vár stratégiai jelentőségének megfelelően, igyekeztek védműveit is kiépíteni, megerősíteni. Ezen munkálatokban olyan jeles itáliai építőmester vagy várfundáló mester is részt vett, mint Ottavio Baldigara.⁴ Ennek köszönhetően a 16. század végére ki is épült a Sebes-Körös bal partja és a Pece-patak között a modern erődítmény. Magját a szabályos ötszög alakú vár képezte, amelynek csúcsaira egy-egy hatalmas fülesbástyát építettek ki. A falak erején kívül a védők egy

1 *Rónai Horváth Jenő*: Gróf Zrínyi Miklós a költő és hadvezér hadtudományi munkái. Budapest 1891. 119.

2 *Pálffy Géza*: A török elleni védelmi rendszer szervezetének története a kezdetektől a 18. század elejéig. *Történelmi Szemle* 38. (1996:2-3) 163-217. Különösen: 170., 185., 199.

3 *Theophilo Urbino*: Türkisches Städt-Büchlein... Nürnberg 1664. 447., *B. Szabó János – Somogyi Győző*: Az Erdélyi Fejedelemség hadserege. Budapest 1996. 74.

4 *Balogh Jolán*: Varadinum. Várad vára. I-II. Budapest 1982. (Művészettörténeti Füzetek 13/1-2.) 46., *Domokos György*: Ottavio Baldigara. Egy itáliai várfundáló mester Magyarországon. Budapest 2000. 60-63.

széles védőárokban is bízhattak, amelyet egyrészt a Sebes-Körös, másrészt a hőforrások által is táplált Pece-patak vizével töltöttek fel, így télen a legnagyobb hidegben sem fagyott be a víztükör. A vártól nyugatra elterülő város védelmét szintén védművekkel biztosították és innen vezetett híd a jobb parti Olasziba is. Ez a külváros is részét képezte Várad védelmi rendszerének, bár csak földdel töltött vastag palánkfal és egy nem túl mély, ám széles árok vette körül. Velencét azonban még ilyen védművekkel sem látták el, így védelme lehetetlen volt.⁵

A tizenöt éves háború időszakában Várad újra a magyar király és egyben német-római császár, II. Rudolf uralma alá került. Báthory Zsigmond 1598. április 1-jén a Gyulafehérvárra összehívott erdélyi rendeknek bejelentette lemondását a trónról, és országát átadta az Erdélybe küldött biztosoknak (Szuhay István váci püspöknek, Istvánffy Miklósnak, Bartholomäus Pezzennek). A fejedelemség haderejét pedig Bocskai István eskette fel Rudolfra.⁶ Az erdélyi változások komoly aggodalmat okoztak a Portán és a Lengyel Királyságban is. A kora tavaszi isztambuli haditanácskozáson ennek megfelelően élénk vita alakult ki az 1598. évi hadjárat célját illetően. Dzserráh Mehmed pasa, másodvezír és a hódoltsági végvárok bégjei Esztergom ostromát szorgalmazták, mivel amíg ez a vár a keresztények kezén van, addig Győrt sem lehet megtartani, és Buda is állandó veszélyben forog. Ezzel szemben a tatár kánt, II. Gázi Girájt képviselő Ahmed aga, a gyulai bég és a temesvári pasa, Szulejmán is egy Erdély elleni hadjárat mellett törtélandzsát. Végül áthidaló megoldás született. Ahmed aga azt javasolta, hogy az oszmán had először Váradot ostromolja meg, míg a

5 *Theophilo Urbino*: Türkisches i. m. 447.; *Ványi Ferenc*: Várad visszafoglalása a töröktől 1692-ben. *Hadttörténelmi Közlemények* 18. (1917) 71-99., 292-327., 74-78.

6 *Barta Gábor*: Az Erdélyi Fejedelemség első korszaka (1526-1606). In: *Erdély története*. I. kötet. A kezdetektől 1606-ig. Szerk. Makkai László, Mócsy András. Budapest 1986. 409-541.; 528., *Bethlen Farkas*: Erdély története. V. kötet. Báthory Zsigmond lemondásától Mihály vajda hatalomra kerüléséig. Ford. Kasza Péter. A jegyzeteket írta Kruppa Tamás. Szerk. Jankovics József. Budapest 2010. 14.

tatórok Felső-Magyarországot pusztítsák. Majd teletessék át a katonaságot és ezt követően vonuljanak Esztergom megvívására.⁷ Ennek megfelelően a Belgrádban telelő magyarországi végek szerdárja, Szaturdzsi Mehmed a szultáni fermánban azt az utasítást kapta, hogy „*Ez évben Erdélyországba menj, egyetlen várnak ne kegyelmezzen meg, hanem égesd, rombold és dúld fel és vajdájukat, az átkozott Zsigmondot engedelmességre térítsd.*”⁸

Az oszmán főszereg hadjáratának megkezdése előtt a temesvári pasa saját vilájetjének hadaival, valamint a belgrádi és szendrői csapatokkal Csanád ellen vonult, amely erősséget június 19-én ostrom alá vette. Király György váradi főkapitány azonban az ostromlottak megsegítésére sietett, így Szulejmán pasa visszavonult Temesvárra. A mindenáron sikert felmutatni akaró beglerbégnek Barcsai András lugosi és karánsebesi kapitány cselt vetett. Szökevények segítségével elhitette Szulejmánnal, hogy Lugos könnyen elfoglalható lenne. A pasa tehát július 6-án este válogatott katonasággal elindult a vár ellen. Barcsai, ismerve Szulejmán útvonalát, az oszmán had átvonulását követően leromboltatta a Temesen átívelő hidat, míg 200 darabontját a város közelében helyezte el. Másnap hajnalban a pasa csapatait az erősségből kitörő katonák, valamint az elrejtőzött gyalogosok két tűz közé fogták.⁹

Az oszmán főszereg azonban csak lassan gyülekezett. A szerdár Pancsovánál hidat veretett a Dunán, és július 24-én Becskerek-nél táborba szállt, hogy ott várja be a hozzá rendelt csapatokat.

7 *Ivanics Mária*: A Krími Kánság a tizenöt éves háborúban. Budapest 1994. 113-114., *Tóth Sándor László*: A mezőkeresztesi csata és a tizenöt éves háború. Szeged 2000. 292.

8 *Török történetírók* III. 1566-1659. Ford. és jegyzetekkel kísérté Karácson Imre. Budapest 1916. 275.

9 Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA) Hungarica (H) Fasc. 132. fol. 74r., Szamosközy István történeti maradványai. IV. 1542-1608. Kiadta: Szilágyi Sándor. (Monumenta Hungariae Historica/Magyar Történelmi Emlékek II. Sciptores/Írók. XXX.) Budapest 1880. 78., *Tóth S. L.*: A mezőkeresztesi csata i. m. 293-294.

Legkésőbb, augusztus 29-én a kán segélyhada jelent meg.¹⁰ Lassú haladásának oka az volt, hogy Gázi Giráj Báthoryval, majd annak lemondását követően a császári biztosokkal folytatott titkos tárgyalásokat, amely némi anyagi haszonnal is járt a számára. Útközben ugyanis megérkezett Posonyi János azzal a 10 000 arannyal, amelyet Mihály vajda közbenjárására Brassó városa adott kölcsön a három királyi biztosnak.¹¹ Szaturdzsi Mehmed nagyon későn tudta megkezdeni a hadjáratot. Ahogyan Kjátib Cselebi megírta: „*már két hónapi idő elmúlt és a hadjáratú időknek majdnem fele eltelt.*”¹² Mindeközben Báthory visszatért Erdélybe, augusztus 20-án bevonult Kolozsvárra, majd kilenc nap múlva (augusztus 29-én) a Gyulafehérvárra összehívott rendek ismét fejedelmükké választották. Ezt követően pedig tárgyalásokba kezdett a szerdárral, hogy az oszmán hadsereg támadását eltérítse az országtól.¹³ Szaturdzsi Mehmed azonban szeptember elején megindította a hadjáratot és elfoglalta a kiürített Csanádot, Aradot, Nagylakot és Solymost.¹⁴ Giovanni Marco Isolano feljegyzése szerint az oszmán hadvezetésben felmerült Lippa ostrománaklehetősége is, ám erre végül nem került sor. Az oszmán főszereg egyenesen Várad alá vonult, amelynek őrsége Báthory visszatérése után is megmaradt a Habsburg hűségén. Istvánffy Miklós szerint a főherceg Nyáry Pált küldte a váradi

10 *Török történetírók* 1916. 274-275., *Ivanics M.*: A Krími Kánság i. m. 118., *Tóth S. L.*: A mezőkeresztesi csata i. m. 294.

11 *Ivanics M.*: A Krími Kánság i. m. 112-115., *Tóth S. L.*: A mezőkeresztesi csata i. m. 294.

12 *Török történetírók* III. i. m. 276.

13 HHStA H Fasc. 132. fol.: 102r-117r., *Szamosközy István*: Erdély története 1598-1599, 1603. Budapest 1977. 106-117., 124-125., *Tóth S. L.*: A mezőkeresztesi csata i. m. 386.

14 HHStA H Fasc. 132. fol.: 24r-v., HHStA H Fasc. 132. fol.: 26r-27v., Österreichische Nationalbibliothek (ÖNB) Codex (Cod.) 8971. fol.: 585v-586r., *Török történetírók* 276., *Benda Kálmán*: Giovanni Marco Isolano gróf ezredes feljegyzése a magyarországi török háborúról 1594-1602. Hadtörténelmi Közlemények 30. (1983:4) 651-681. 666.

parancsnokságot ekkor ellátó Király Györgyhez, figyelmeztetve őt és katonáit hűségesküjükre.¹⁵

Az ostromlottak létszáma és összetétele

A hadtörténetírás egyik állandó problémája, hogy a hadműveletek, ostromok vagy csaták történetének feldolgozása során meghatározza a szembenálló felek pontos, vagy a legtöbb esetben csak hozzávetőleges létszámát. Ebben a „számháborúban” az esetek többségében a kutatók vereséget szenvednek az egymásnak ellentmondó adatok „csapásaitól,” ám mégsem teljesen fegyvertelenek a „küzdelemben.” Jelen esetben is négy látszólag egymásnak ellentmondó forrás feszül egymásnak. Közülük kell kiválasztani a forráskritika módszerével a jelen tudásunk alapján leghitelesebbnek tűnőt. A mindig jól értesült Istvánffy a következő módon számolt be művében a védők létszámáról: „*Maximilián késedelem nélkül álgyúkat s port bőséggel s ismég huszonnégy szekér kapákat, vaslapátokat, fejszéket, s egyéb afféle eszközöket Váraddá vitete, s ugyanazon Nyáryt és sléziai Réder[n] Menyhártot, híres-neves hadakozó férfit s jó vitéz kapitányt, ki azt a tisztet önkényen magára felvevé, háromezer német gyalogokkal és bononiai Isolan Marcus Jánossal, olasz gyalogok kapitányával, s ezer magyarokkal az várba beküldé.*”¹⁶ A „magyar Livius” sorai alapján azt feltételezhetjük, hogy a Király György parancsnoksága alatt szolgáló váradi állandó őrséget Miksa főherceg még több mint 4000 katonával kiegészítette. Ezzel szemben egy október 11-én Prágából küldött hír arról számolt be, hogy a védelem megerősítésére 1500 lovaszt és

15 ÖNB Cod. 8971. fol.: 569r-v., *Benda K.*: Giovanni Marco Isolano i. m. 666., *Pálffy Géza*: Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16–17. században. Történelmi Szemle 39. (1997:2) 257–288. 286., *Tóth S. L.*: A mezőkeresztesi csata i. m. 293–294., *Ortelius, Hieronymus Augustanus*: Chronologia oder Historische Beschreibung... Győr 2002. 155r., *Istvánffy Miklós* magyarok dolga-iról írt históriája. Tállyai Pál XVII. századi fordításában. Budapest 2009. 308.

16 *Istvánffy M.* magyarok i. m. 308.

2000 gyalogost rendeltek.¹⁷ Míg egy október 6-án Kassáról kelteztetett levél tanúsága szerint 2500 katonából állt az őrség.¹⁸ Végül meg kell említenem a báró Melchior von Redern, a főherceg megbízásából Várad védelmét irányító sziléziai katona jelentését. Ebben a több helyen, hosszabb-rövidebb terjedelemben a Német-római Birodalomban közreadott beszámolóban ugyanis azt olvashatjuk, hogy összesen kevesebb, mint 2000 fő védte a partiumi erősséget.¹⁹ A négy különböző adat közül joggal feltételezhetjük, hogy a Rederntől származó a legpontosabb, hiszen a védelem irányítójaként, szemtanúként tisztában volt a létszámváltozásokkal. Ráadásul mindezekről jelentésében igen részletesen be is számolt. Azonban – mint látni fogjuk – valójában a három utolsó forrás között igen kevés eltérés van.

De hogyan került egyáltalán ez a katonaság Erdély határára 1598 őszén? A Fuggerekhez eljuttatott levelek közül egy szeptember 7-én Kassáról, míg egy, a következő napon Tokajból elküldöttben még azt olvashatjuk, hogy a sziléziai lovasok, valamint a magyar és német gyalogság²⁰ – az eredeti terveknek megfelelően – a fejedelemségbe fog vonulni a főherceggel, hogy ő átvehesse ott a hatalmat. Ezért Várad környékén gyülekeznek.²¹ Egy Bécsből szeptember 9-én kelteztetett jelentés egy kassai hírre hivatkozva még mindig arról számolt be, hogy Miksa nemsokára a csapataihoz indul, és velük vonul be az országba.²²

17 ÖNB Cod. 8971. fol.: 606r.

18 ÖNB Cod. 8971. fol.: 605r.

19 ÖNB Cod. 8971. fol.: 664r-666v., Wahrhafte Beschreibung welcher massen ... Melchior von Redern ... Groß-Waradein ... erhalten... Nürnberg 1598., Rödern, Melchior von: Relatio ... was gestalt die fürtreffliche Vöstung Groß Waradein... Augsburg 1599., Wahrhafte Beschreibung welcher massen ... Melchior von Redern ... Groß-Waradein ... erhalten... Nürnberg 1599., Rödern Menyhért cs. tábornagy tudósítása a Nagy-Várad 1598-iki ostromoltatásáról. Közzéteszi: Dudik Béla. Történelmi Tár 1878. 106–116.

20 A Miksa főherceg mellé rendelt sereg tervezett létszámáról és összetételéről lásd: Österreichische Staatsarchiv (ÖStA) Kriegsarchiv (KA) Alte Feldakten (AFA) 1598/5/ad5.

21 ÖNB Cod. 8971. fol.: 569v., ÖNB Cod. 8971. fol.: 571r.

22 ÖNB Cod. 8971. fol.: 572r.

Ebben az egyébként sem egyszerű politikai helyzetben indult meg a szerdár hadjárata. Mint már említettem a főherceg értesülve a Szaturdksi Mehmed hadjáratának céljáról Nyáryt menesztette Királyhoz, hogy az maradjon meg esküje mellett. Emellett a védelem irányítására rendelte Redernt, akinek szeptember 14-én Vámospércsről írt leveléből kiderül, hogy e feladata mellett még a rendelkezésére álló pénzből ki kellett fizetnie a katonákat is. A báró jelentéséből pedig az derül ki, hogy ő maga szorgalmazta a német őrség elhelyezését a várban, amivel egyébként Király is egyetértett. A sziléziai rendek által felfogadott gyalogságot rendelték tehát Váradra, amely szeptember 20-án meg is érkezett. Az Istvánffy által említett 3000 főről azonban szó sem volt. Redern jelentése szerint Gottfried von Ribisch *Obristleutnant* parancsnoksága alatt összesen négy zászlónyi gyalogos érkezett meg a partiumi erősségbe. Ezek létszáma, teljes feltöltöttség esetén is csak 1200 fő lehetett. A katonák közül azonban 150 hiányzott, hiszen őket Redern előzetesen Szatmárra rendelte. A német gyalogságot az ostromot megelőzően két részre osztották. Két zászló a várba, míg két zászló a városba került. Az oszmán sereg megérkezését követően azonban mindegyiküket az előbbibe rendelték. Redern, amikor október 2-án kiosztotta a feladatokat, akkor Ribischre és gyalogosainak védelmére bízta a Csonka-, a Velencei- és az Aranybástyát.²³

A sziléziai rendek azonban nem csupán gyalogosokat fogadtak fel, hanem lovasságot is, amelyek egy részét, vagy esetleg egészét szintén Váradra rendelték. Nem véletlen részemről a bizonytalan megfogalmazás, hiszen forrásaink csak abban egyeznek meg, hogy Melchior von Rottwitz *Obristleutnant* vezetésével még az ostromot megelőzően megérkeztek, ám létszámukat tekintve eltérő adatokat adnak meg. Kettő szerint ugyanis összesen 100 lovasról, míg másik kettő szerint 1500 fős lovasságról van szó ese-

23 Wahrhaffte Beschreibung 1598., Rödern 1599., Wahrhaffte Beschreibung 1599., Rödern 1878. 106-109., *Ortelius H. A.*: Chronologia i. m. 156r.

tükben.²⁴ A Miksa főherceg mellé rendelni tervezett had felsorolásában ez utóbbi létszámú, a sziléziai rendek által felfogadott német lovassal találkozhatunk.²⁵ Ez azonban még nem jelenti sem azt, hogy ezeket sikerült kiállítani teljes számban, sem azt, hogy az egész csapatot Váradhoz rendelték volna. Akár egyik, akár másik állítás helyes azonban, az bizonyos, hogy a vár védelmében nem vettek részt. Redern eleve néhány kilométerre Váradtól egy Püspöki nevű faluba rendelte őket, majd bár a magyar lovasság oldalán szeptember 24-e és 28-a között minden nap a tatár és török portyázók elleni harcban vitézkedtek, ám az ostromot megelőzően egy távolabbi helyre irányította őket.²⁶ Miksa főherceg október 4-én már arról számolt be, hogy a sziléziai lovasok megérkeztek Szatmárra.²⁷

Nem ez volt azonban az egyetlen egység, amely nem maradt meg a vár falai között. Míg ugyanis szeptember 29-én a magyar és német lovasok több órás heves összecsapásba bonyolódtak a törökökkel és tatárokkal, addig két parancsnokuk vezetésével 350 darabont, akiket a város őrzésére fogadtak fel, kibontott zászlókkal egyszerűen elmasírozott. Mindezt azért tehették meg, mivel szeptember 28-án letelt a felfogadásuknál megállapított szolgálati idő. Akik pedig nem tartottak velük közel álltak a zendüléshez. Ők nem voltak hajlandóak elfogadni a három tallér havi zsoldot, mondván felfogadóik nekik négyet ígértek. Parancsnokaik (*Obrist*), Egyedi János és Nyáry Pál azonban erről nem tudott vagy nem akart tudomást venni. A felbőszült darabontok ekkor meg akarták gyilkolni őket. A helyzeten Redern ajánlata sem segített, aki azt javasolta, hogy most fogadják el a magyar gyalogosok a há-

24 Wahrhaffte Beschreibung 1598., Rödern 1599., Wahrhaffte Beschreibung 1599., Rödern 1878. 106.

25 ÖStA KA AFA 1598/5/ad5

26 Wahrhaffte Beschreibung 1598., Rödern 1599., Wahrhaffte Beschreibung 1599., Rödern 1878. 106-108.

27 ÖStA KA AFA 1598/10/1., *Veress Endre*: Basta György levelzése és iratai. I. (1597-1602). Budapest 1909. 63.

rom tallért, később pedig ő kijárja Miksa főhercegnél, hogy a leköszönés alkalmával még plusz fél havi zsoldot kapjanak. A darabontok erre a kapuhoz rohantak, hogy kiszökjenek a városból. Az ott állomásozó német gyalogosok azonban nem engedték ki őket. Redern végül kénytelen volt kifizetni a négy talléros havi zsoldot, így megváltva a darabontok továbbszolgálatát. Az azonban sajnos nem derül ki, hányan maradtak a várban az ostrom idejére.²⁸

Redern tehát a nagykiterjedésű erősség védelmében nem számíthatott a sziléziai lovasokra és 350 darabontra. Abban azonban joggal bizakodhatott, hogy a Király György parancsnoksága alatt álló 500 váradi lovas és az uralkodó, II. Rudolf magyar király zsoldján felfogadott huszárok a védelem támaszai lehetnek. Az utóbbiak esetében ezen reményében csalódnia kellett. Közülük kétszázat Bornemissza Miklós vezetésével a sziléziai lovasok kísérésére rendelt Redern. Ezek meg is érkeztek Szatmárra.²⁹ A többi azonban megszegve esküjét egyszerűen kereket oldott, és csak Szelesti János volt aradi parancsnok, Bornemissza István és Stepán István maradtak a várban néhányad magukkal.³⁰

Fontos felhívnom a figyelmet még egy egységre. A Fuggerekhez szeptember 7-én Kassáról küldött levél írója beszámolt arról, hogy a váradiak 1500 hajdút felfogadtak az őrség megerősítésére.³¹ Hieronymus Augustanus Ortelius szintén említést tesz róluk. Leírása szerint Miksa főherceg 10 000 forintot küldött is nekik, amit el is fogadtak. A felfogadásuk annál nagyobb fegyverténynek számított, hogy ezzel egy időben Báthory is szolgálatába akarta állítani őket. Az újraválasztott fejedelem ugyanakkora összeget ajánlott fel nekik, ám ezt nem fogadták el.³² Azt biztosan állít-

28 Wahrhafte Beschreibung 1598., Rödern 1599., Wahrhafte Beschreibung 1599., Rödern 1878. 107.

29 Veress E.: Basta György levelezése i. m. 63.

30 Wahrhafte Beschreibung 1598., Rödern 1599., Wahrhafte Beschreibung 1599., Rödern 1878. 107-108.

31 ÖNB Cod. 8971. fol.: 569v.

32 Ortelius H. A.: Chronologia i. m. 155v.

hatjuk, hogy Várad ostromában részt vettek hajdúk, hiszen jelenésében Redern is több alkalommal említést tett cselekedeteikről. Szeptember 30-án a várost fosztogató ostromlókra küldött ki 150-t közülük, akik több mint 100 ellenséges katonát levágtak és három foglyotmagukkal hoztak.³³ Pontos létszámukat azonban sajnos nem ismerjük. Mindemellett azt sem zárhatjuk ki, hogy ezek a hajdúk megegyeznek a már említett darabontokkal, mivel a német nyelvű 16. századi forrásokban gyakran előfordul, hogy a két elnevezést összekeverik, illetve egymás szinonimáiként használják. Utóbbi feltételezést alátámaszthatja, hogy Redern jelentésében csak az előbbiekről esik szó.

Azt mondhatjuk tehát, hogy közvetlenül az ostrom előtt több száz lovassal és gyalogossal gyengült meg a vár védelme. Redern azonban még látott lehetőséget az őrség megerősítésére. Szeptember 30-án parancsára felgyújtották a védhetetlennek ítélt várost, az ott lakókat pedig a várba akarta tereltetni, hogy a fegyverforgató férfiak segítségére lehessenek a védőknek. Ám ilyen módon is csak alig száz fővel lehetett növelni a harcos létszámot. A többiek pedig a városban maradtak és értékeiket védve az ostromlók kezétől haltak meg.³⁴ Redern a megmaradt magyar katonaságot is, hasonlóan Ribisch németjeihez, egy-egy bástya védelmére rendelte. Az úgynevezett Földbástyához vagy Fabástyához Király Györgyöt és katonáit, míg a Királybástyához Nyáry Pált és a királyi pénzen felfogadott gyalogjait és lovasait rendelte.³⁵

Giorgio Basta tudva, hogy az őrség nem elengedő a nagy kiterjedésű erősség védelméhez igyekezett segítséget bejuttatni Váradra, ezért a Miksa főherceghez rendelt Preiner regiment 800 katonáját küldte újabb segítségül. A magyar urak tanácsára Kállón

33 Wahrhafte Beschreibung 1598., Rödern 1599., Wahrhafte Beschreibung 1599., Rödern 1878. 108.

34 Wahrhafte Beschreibung 1598., Rödern 1599., Wahrhafte Beschreibung 1599., Rödern 1878. 108.

35 Wahrhafte Beschreibung 1598., Rödern 1599., Wahrhafte Beschreibung 1599., Rödern 1878. 109.

keresztül küldött egység azonban nem tudott bejutni az ostromlott erősségbe. Bár Basta szeptember 28-án még arról tájékoztatta a főherceget, hogy Preiner gyalogjai célhoz értek, ám négy nappal később (október 2-án) már maga írta meg, hogy az egység Székelyhídnál vesztegel.³⁶ A katonákat csakhamar vissza is rendelte maga mellé Tokajba.³⁷

Ennek ellenére Basta nem tett le Várad megsegítéséről. Már október 3-án azt írta a főhercegnek, hogy háromszáz lovas lövészt és a kozákokat is oda küldené. Emellett Ferrante Samaria de Speciecasát és Rákóczi Zsigmondot meg akarta bízni további négy- vagy ötszáz hajdú felfogásával.³⁸ Székely Mihály szatmári kapitány ajánlkozott is arra, hogy a háromszáz lovas lövészt elvezeti az erősségbe.³⁹ Mint ahogyan Basta október 11-i leveléből kiderül, a két kompánia dolgavégezetlenül tért vissza ismét Kállóra. Az albán származású talján hadvezér azonban újra Székelyhídra rendelte Bornemissza Miklóst saját százötven lovasával, a kállói lovassággal és a lovas lövészekkel.⁴⁰ Öt nappal később azonban már azt írta a főhercegnek, hogy ez a sereg is dolgavégezetlenül tért vissza Kállóra.⁴¹ Basta ekkor már úgy határozott, hogy kicsiny seregével maga indul meg Várad alá, ám ez végül nem történt meg. Hétezer katonájával október 20-án kelt át a Tiszán és ütött tábornak Rakamaznál, majd egy hét elteltével tudott csak továbbvonulni. Még csak Piskoltnál járt, mikor hírt vette Várad sikeres védelmének.⁴²

36 Veress E.: Basta György levelezése i. m. 52., 53., 56., 61., 62.

37 Uo. 65.

38 Uo. 62.

39 Uo. 67-68.

40 Uo. 71.

41 Uo. 76.

42 Uo. XXIV., 76-78.

Az ostromló sereg kudarcának oka

Joggal merülhet fel a kérdés bennünk, hogyan tudta megvédeni Redern ezzel a viszonylag kisszámú őrséggel a nagykiterjedésű erősséget. Véleményem szerint ez három, egymással szorosan összefüggő okra vezethető vissza. Egyrészt az oszmán sereg egyszerűen nem volt felkészülve egy ilyen komolyan megerősített vár ostromára. Bár a szeptember 30-i városi összecsapásban elfogott törökök azt vallották, hogy az oszmán had létszáma kétszázezer fő, ezt azonban már a tapasztalt katona Redern is kétségbe vonta. Szerinte összesen 60 000-en lehettek az ostromlók.⁴³ Ezzel szemben a már említett október 11-én Prágából kelteztetett levél írója csupán 48 000 főre becsülte az oszmán had létszámát, amely adatot aztán Ortelius is átvett történeti munkájában.⁴⁴ A prágai hír számunkra leginkább érdekes része azonban nem a katonák létszámára, hanem a minőségére tett megjegyzés. Írója ugyanis fontosnak tartotta lejegyezni, hogy mindenféle szedett-vedett emberekből állt a sereg. Azt is joggal feltételezhetjük, hogy egy jelentős részét az ostromban kévéssé hasznavehető tatár és török határvidéki lovasság alkotta.⁴⁵ Mindezeket túl Szaturdcsi Mehmed nem rendelkezett megfelelő tüzérséggel sem. Redern jelentéséből tudjuk, hogy október 2-án négy faltörő ágyúval,⁴⁶ négy, úgynevezett *Singerin*nel,⁴⁷ va-

43 Wahrhaffte Beschreibung 1598., Rödern 1599., Wahrhaffte Beschreibung 1599., Rödern 1878. 109.

44 ÖNB Cod. 8971. fol.: 606r., Ortelius H. A.: Chronologia i. m. 155v.

45 ÖNB Cod. 8971. fol.: 606r.

46 *Dollezek, Anton*: Geschichte der österreichischen Artillerie von den frühesten Zeiten bis zur Gegenwart. Wien 1887. 85., *Domokos György*: Inventáriumok a Királyi Magyarországon és az Erdélyi Fejedelemségben a 16–17. században: várainak fegyverzet és hadfelszerelés. PhD - disszertáció. Budapest 2003. 30–31.

47 A *Singerin* ágyút más néven feles – azaz 24 fontos – kartánynak nevezték. Meynert szerint a tizenkét fontos – tehát legkisebb – kartányt nevezték *Singerin*-nek. *Meynert, Hermann*: Geschichte der K. K. österreichischen Armee. Ihrer Heranbildung und Organisation, so wie ihrer Schicksale, Thaten und Feldzüge von der frühesten bis auf die neuere Zeit. Geschichte des Kriegswesens und der Heeresver-

lamint néhány falkonett-tel⁴⁸ és mezei ágyúval kezdődött meg a falak lövetése.⁴⁹ Ezt követően az ostromlók egy közeli szőlőhegyen három erős sáncot építettek, amelyeken, azok elkészültét követően, október 12-én négy falkonett-tet helyeztek el. Az ágyúknak azt a szerepet szánták, hogy a szemben lévő Arany- és Csonkabástyákon lehetetlenné tegyék a szabad mozgást és a vár-tüzérség használatát. Hamar kiderült azonban, hogy csak kevés kárt tudnak vele okozni, mivel a hegy meglehetősen messze fektült a vártól.⁵⁰ Kassáról egy október 19-én kelt levélben pedig azt olvashatjuk, hogy az oszmán főserég nyolc nagy és húsz mezei ágyúval rendelkezett. Igaz, a hír küldőjefontosnak tartotta megjegyezni azt is, hogy a falak töretése semmilyen eredménnyel sem járt.⁵¹ Kjátib Cselebi *Fezlikéjében* még a keresztény forrásokban szereplő ágyúknál is kevesebből számolt be. Szerinte ugyanis mindössze három lövegből állt az egész oszmán ostromtüzérség.⁵²

Mivel a szerdár már az ostromot megelőzően tisztában volt azzal, hogy tüzérsége nem megfelelő, ezért megpróbált nehéz, faltörő lövegeket hozatni Egerből. A főherceg már szeptember 26-án azt írta Bastának, hogy az egri pasa holdtölte után a Szolnok-Debrecen útvonalon ostromágyúkat küld Szaturdzsi Mehmed hadához. Kérte ezért a talján hadvezért, hogy minden eszközzel akadályozza meg a tüzérség célhoz érését.⁵³ Másnapi

fassung in der Österreichischen Monarchie zur Zeit Kaiser Maximilian's I. und bis zum dreissigjährigen Kreige. Wien 1854. 106., *Iványi Béla*: A tüzérség története Magyarországon a kezdetektől 1711-ig. Hadtörténelmi Közlemények 28. (1927) 1-30.; 7-9., *Kalmár János*: Régi magyar fegyverek. Budapest 1971. 170-171., *Domokos Gy.*: Inventáriumok i. m. 31-32.

48 A falkonetról: *Iványi B.*: A tüzérség i. m. 11., *Domokos Gy.*: Inventáriumok i. m. 36-40.

49 Wahrhaftte Beschreibung 1598., Rödern 1599., Wahrhaftte Beschreibung 1599., Rödern 1878. 109.

50 Wahrhaftte Beschreibung 1598., Rödern 1599., Wahrhaftte Beschreibung 1599., Rödern 1878. 111.

51 ÖNB Cod. 8971. fol.: 639r-v.

52 Török történetírók III. i. m. 277.

53 *Veress E.*: Basta György levelezése i. m. 54-55.

válaszában Basta azt közölte Miksávat, hogy egyelőre nem rendelkezik további információkkal az ágyúkkal kapcsolatban.⁵⁴ Nem csodálkozhatunk azon, hogy a keresztények hiába vártak híreket az egri lövegekkel kapcsolatban, hiszen azok valójában sohasem indultak el Várad alá. Kjátib Cselebi leírásában ugyanis ezt olvashatjuk: „*Ekkor Szufi Szinán pasa egri beglerbégnek, a ki azelőtt Anatóliában volt, rendeletet küldöttek, mondván: »Jőjj a táborba és az Egerben lévő ágyúk közül tíz darab ágyút a szükséges kellekekkel küldj ide.« Ennek ketkhudája Báir-tilkiszí oglu Ahmed bég mikor kérdést tettek nála az ügyről, azt felelte: »Már szekerekre rakták, a bivalyok is már készen állnak«, s ilyen hazugsággal telt leveleket küldvén a szerdárt is, a katonaságot is megcsalta. A táborban lévő löport és golyókat ellődözték és majd Gyuláról, majd Jenőről hoztak bizonyos mennyiséget.*”⁵⁵

Szaturdzsi Mehmed a tüzérség terén mutatkozott gyengeségét kompenzáló megpróbálta más módon is a vár védelmi lehetőségét rontani. Redern számol be arról, hogy október 3-án és 5-én a törökök kis csónakokon megközelítették a Földbástyát vagy Fabástyát, hogy annak palánkját felgyújtsák. Ez azonban egyik alkalommal sem sikerült.⁵⁶ Október 6-án pedig a Királybástya előtti árokból vezették el a vizet, és azon az éjszakán a védmű aljában egy aknákat kezdtek el ásni. Két nap múlva már a Csonkabástya német őrsége is arról számolt be, hogy elkezdődött a bástya aláaknázása. Az aknaásásra kirendelteknek ráadásul nyakig a vízben kellett dolgozniuk.⁵⁷ Ez az ókor óta alkalmazott ostromtechnika azonban nem csupán az ostromlottakra, hanem az ostromlókra is veszélyes lehetett. Másrészt az eredményessé-

54 Uo. 55-56.

55 Török történetírók III. i. m. 1916. 277-278.

56 ÖNB Cod. 8971. fol.: 664r., Wahrhaftte Beschreibung 1598., Rödern 1599., Wahrhaftte Beschreibung 1599., Rödern 1878. 109., *Ortelius H. A.*: Chronologia i. m. 156r.

57 ÖNB Cod. 8971. fol.: 639r-v., ÖNB Cod. 8971. fol.: 664r-v., Wahrhaftte Beschreibung 1598., Rödern 1599., Wahrhaftte Beschreibung 1599., Rödern 1878. 109-110., *Ortelius H. A.*: Chronologia i. m. 156r-v.

ge igen kiszámíthatatlan volt, amit ez az ostrom is bizonyít. Az első két, október 12-re elkészült akna ugyanis nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, mivel az aknakamrát rosszul zárták le. Így a puska ereje inkább a rohamra gyülekező ostromlókban, mintsem a két bástyában tett kárt.⁵⁸ A szerdár, mivel nem állt rendelkezésére más hatásos fegyver a védművek lerontására, október 13-án újra elrendelte a Király- és a Csonkabástya aláaknázását.⁵⁹ Utóbbinál már négy nappal később (október 17-én) felrobbantották az elhelyezett töltetet, amelynek következtében az alaptól egészen a bástya tetejéig huszonkét rőfnyi falszakasz omlott az árokba, teljesen betemetve azt.⁶⁰ A Királybástya alatt október 20-án meggyújtott akna pedig huszonkét rőf széles rést robbantott ki a védműből.⁶¹ A szerdár azonban nem volt elégedett ezekhatásával. Ezért újabb és újabb aknákat ásott, ezek közül azonban már csak az október 21-én a Csonkabástyánál felrobbantott ért el némi hatást.⁶² Azt mondhatjuk tehát, hogy Szaturdzsi Mehmed nem rendelkezett sem elegendő számú ostromhoz szükséges katonasággal, sem pedig megfelelő ostromtüzéséggel. Ezért aknákat ásott két bástya alá, amelyek azonban szintén nem hozták meg a várt sikert.

Az ostromlók kudarcának okait keresve semmiképpen sem hagyhatjuk figyelmen kívül a védők hősiességét és szakértelmét.

58 ÖNB Cod. 8971. fol.: 664v., Wahrhafte Beschreibung 1598., Rödern 1599., Wahrhafte Beschreibung 1599., Rödern 1878. 111., Szamosközy I.: Erdély története i. m. 145., Ortelius H. A.: Chronologia i. m. 157r.

59 ÖNB Cod. 8971. fol.: 665r., Wahrhafte Beschreibung 1598., Rödern 1599., Wahrhafte Beschreibung 1599., Rödern 1878. 111., Ortelius H. A.: Chronologia i. m. 157r.

60 ÖNB Cod. 8971. fol.: 665r., Wahrhafte Beschreibung 1598., Rödern 1599., Wahrhafte Beschreibung 1599., Rödern 1878. 111., Ortelius H. A.: Chronologia i. m. 157r.

61 Wahrhafte Beschreibung 1598., Rödern 1599., Wahrhafte Beschreibung 1599., Rödern 1878. 111., Ortelius H. A.: Chronologia i. m. 157v.

62 ÖNB Cod. 8971. fol.: 665r-v., Wahrhafte Beschreibung 1598., Rödern 1599., Wahrhafte Beschreibung 1599., Rödern 1878. 111-114., Ortelius H. A.: Chronologia i. m. 158r-159r.

A Redern jelentés szerint összesen huszonegy rohamot vertek vissza sikeresen.⁶³ Az ostrom végére az őrség tagjai között nem is maradt több egészséges hétszáz főnél.⁶⁴ A védelem irányítói, Redern, Ribisch, Nyáry, Király és Isolano is személyesen részt vettek a kimerítő, október 21-e után szinte naponta ismétlődő rohamok alkalmával kibontakozott közelharcban. Közülük utóbbi kettő súlyosan meg is sebesült, ám forrásaink eltérnek sebeik jellegét tekintve. Szamosközy szerint Király „ágyúgolyótól találva, fél karját vesztette el, majd amikor sebeit orvosolni kezdték, kiszenvedett.”⁶⁵ Ezzel szemben Redern jelentése beszámolt arról, hogy az október 17-i rohamban kapott két janicsárpuskából leadott lövést. A puska golyók áthatoltak a karján, és a hónaljánál távoztak testéből. Király végül október 24-én hat óra körül halt bele a sebeibe.⁶⁶ Ugyanígy különbözőképpen számoltak be a források Isolano sebesüléséről. Szamosközy történeti művében azt olvashatjuk, hogy „most nem a kellő óvatossággal nyúlt egy megtöltött ágyúhoz, s egész arcát megégette, úgyhogy élete is komoly veszélyben forgott. Sebesülése nyomait, mint az igazi férfierény jelét, míg élt, az arcán viselte; a sebhelyek nem rítították el, inkább tiszteletre méltóvá tették; kimagasló bátorságára vallottak.”⁶⁷ Ellenpontként ismét Redern jelentését kell megemlítenünk. Eszerint ugyanis a Királybástyán október 21-én a ritirataban⁶⁸ egy puska mester gondatlanságából robbanás történt. Az elharapódzó tűzben a bástya fele leégett, és Isolano is ekkor sebesült meg súlyosan.⁶⁹

63 Wahrhafte Beschreibung 1598., Rödern 1599., Wahrhafte Beschreibung 1599.

64 Wahrhafte Beschreibung 1598., Rödern 1599., Wahrhafte Beschreibung 1599., Rödern 1878. 115.

65 Szamosközy I.: Erdély története i. m. 148.

66 Wahrhafte Beschreibung 1598., Rödern 1599., Wahrhafte Beschreibung 1599., Rödern 1878. 111., 113., Ortelius H. A.: Chronologia i. m. 157r-158r.

67 Szamosközy I.: Erdély története i. m. 148.

68 Magyar nyelvre pontosan nem lefordítható fogalom, illetve fogalmak összessége. Ebben az esetben a támadás főirányába keresztben felépített sánc.

69 Wahrhafte Beschreibung 1598., Rödern 1599., Wahrhafte Beschreibung 1599., Rödern 1878. 113., Ortelius H. A.: Chronologia i. m. 158r.

Érdemes azonban két, az utókor számára névtelen hőst kiemelnünk. Mind Szamosközy történeti munkájában, mind pedig Redern beszámolójában szerepel egy Eger 1552. évi ostromát idéző momentum. Előbbi ezt a következőképpen örökítette meg: „*az asszonyok is derekasan megfeleltek a védelemben nekik jutó feladatnak: sűrű jégeső módjára zuđították az ellenségre az összehordott köveket. Amit csak a harc bevéében a kezükbe kaptak, mindent hajítófegyvernek használtak, és csépték vele az ellenséget, úgyhogy a barbár tömeg visszaveréséhez nagyon hozzájárultak. Külön említést érdemel Stepán István Erzsébet nevű szolgálója, ez a rettenthetetlen amazon, aki a férfiak közül is a legbátrabbak dolgára vállalkozván, dicső példát adott a többi asszonynak. Karddal az oldalán, lándzsával a kezében, egy dőfessel két törököt szúrt át a bástya fokán, majd letaszította őket, másokat pedig súlyos sebekkel űzött el. Végül is, harci tűztől égve, nő voltárol és a veszedelemről megfélekedve, óvatlanabul merészkedett az ellenség közé, és túlzott bátorságáért tisztességes módon fizetett: egy ólomgolyóbis fúrta át a mellét.*”⁷⁰

A másik hőstettet, amelyről szintén Redern számolt be, október 28-án egy német puskamester hajtotta végre. A törökök az előző napon két irányból elkészítettek két újabb aknakamrát a Csonkabástya alatt. A következő hajnalban pedig elkezdtek feltölteni azokat, miközben az említett puskamester a feltöltést megpróbálta a magához vett puszkaporos zacskócskák felrobbantásával megakadályozni. Az első kettő semmilyen hatást sem tett, a harmadik azonban már célba ért, hiszen pontosan egy lőporzsákba esett. Az így bekövetkezett robbanásban nem csupán a környéken lévők haltak vagy sebesültek meg, hanem az aknakamra bejáratánál felhalmozott lőpor is meggyulladt. Az újabb és az elsónél jóval nagyobb detonáció tönkretette az aknát, sőt a felcsapó lángok még a futóárkokban lévők között is szedték az áldozataikat.⁷¹

70 Wahrhafte Beschreibung 1598., Rödern 1599., Wahrhafte Beschreibung 1599., Rödern 1878. 111., Szamosközy 1977. 146., Ortelius H.A.: Chronologia i. m. 157r-158r.

71 ÖNB Cod. 8971. fól.: 665v., Wahrhafte Beschreibung 1598., Rödern 1599., Wahrhafte Beschreibung 1599., Rödern 1878. 114., Ortelius H.A.: Chronologia i. m. 158v.

Az ostromlóknak azonban nem csak a védők erejével, hanem az elemekkel is meg kellett küzdeniük. Az úgynevezett „kis jégkorszak”, amellyel a 14. és 19. század közötti gleccser előrenyomulások időszakát jelölik, egyik leghidegebb időszaka a 16-17. század fordulójára esett. Az 1550-es évek közepének meleg, száraz nyarai a század végére egyre hűvösebbé és csapadékosabbá váltak. Az 1580-as évek közepén az alpesi gleccserek előrenyomultak és ez a folyamat egészen a századfordulóig tartott. Ennek következtében az éves középhőmérséklet átlagosan 1,2-1,4 Celsiuszal lett alacsonyabb, mint korábban. Ez azt jelentette, hogy a telek egyre hidegebbé, zordabbá váltak, míg a meleg nyarakat hűvösebbek váltották fel, amelyek ráadásul egyre csapadékosabbak is voltak. A klímaváltozás a Kárpát-medencét sem kerülte el. A 16. század közepétől kezdődő hideg időszak tetőpontja az 1595 és 1602 közötti évekre esett.⁷² Mind a keresztény, mind a muszlim források megemlékeznek arról a nagy esőzészről, amely gyakorlatilag lehetetlenné tette az ostrom folytatását. Ibrahim Pecsevi ezt a következőképpen örökítette meg *Tarikhjában*: „*egy hónapnál tovább tartózkodtak a vár alatt s egyetlen nap nem volt, a melyen ne esett volna s a víz zuhogó patakban ne folyt volna. A városban egy nagy folyó van, a mely mindennap kiáradott s néhány órán át lehetetlenné tette a járást. A katonaság az ostromsánczokba való menetelében, jövetelében akadályozva volt s a táborban magában oly nagy sár volt, hogy egyik sátorból a másikba nem lehetett menni. A sátorok köteléhez embervastagságú karókat vertek a földbe s a heves szélvihar miatt a sátorok végre még sem maradhattak helyükön.*”⁷³ Egy november 1-jén

72 Időjárási események és elemi csapások Magyarországon 1700-ig. A feljegyzéseket feldolgozta: Réthly Antal. Budapest 1962. 102-117., Rácz Lajos: A középkor és a kora újkor éghajlattörténetéről. Agrártörténeti Szemle XXXI. (1989: 1-4.) 118-147., 129-147., Agoston Gábor-Oborni Teréz: A tizenhetedik század története. (Magyar Századok) Pannonica Kiadó Budapest 2000. 86-88., Rácz Lajos: Magyarország éghajlattörténete az újkor idején. Szeged 2001. 56-62., Bebringer, Wolfgang: A klíma története. A jégkorszaktól a globális felmelegedésig. Budapest 2010. 117-139.

73 Török történetírók III. i. m. 146., Ugyanerről Kjátib Cselebi: Török történetírók III. i. m. 278.

Bécsből küldött hír is beszámolt arról, hogy a váradi ostrom azért nem halad, mert állandósult az esőzés.⁷⁴ Szamosközy és Istvánffy történeti munkája, valamint Redern jelentése is említést tett az eső következményéről. Előbbi a következőket jegyezte le: „Nemcsak a várost ostromló törökök lába alatt változtatta a földet sárrá az állandó esőzés és az égből más évekhez képest bőségesebben aláhulló nedvesség, hanem a vidéket is annyira elborította a hegyi patakok és a Körös áradása, hogy sem szekerekkel, sem igáslovakkal nem lehetett rajta keresztülvergődni. A törökök táborában a katonák térdig érő sárban gázoltak, de másutt is mindent ellepett a förtelmes iszap. A nehéz ágyúk és egyéb hadieszközök belemerültek a latyakba, és mozdulni sem tudtak a ragadós sárban.”⁷⁵ Redern jelentéséből azt is tudhatjuk, hogy a környező vizek áradása október 25-én érte el Váradot. A Királybástya környékén épített török sáncokat és futóárkokat elöntötte a víz, sőt a hozzájuk vezető hidakat is elmosta az áradat. Így az oda rendelt ostromlók teljesen elszakadtak az oszmán sereg többi részétől.⁷⁶ Szamosközy szerint Szaturdзи Mehmed egészen egyszerűen e miatt hagyott fel az ostrommal: „Valójában a török harci kedvét az idő alkalmatlansága törte meg; a télbe hajló ősz arra készítette őket, hogy a szerencsétlenül kezdett vállalkozást odahagyva visszavonuljanak.”⁷⁷

Összegzésként érdemes megemlíteni, hogy a magyar hadtörténetírás sajnos ez idáig kevés figyelmet fordított Várad 1598. évi ostromának a bemutatására. Az általam választott három szempont is segít talán abban, hogy ismertebbé és elismertebbé váljon a váradi őrség hőstette, sikeres harcuk története. A védők érdemeit semmivel sem kisebbíti a tény, hogy az elemek is a segítségükre siettek.

74 ÖNB Cod. 8971. fol.: 661r.

75 Szamosközy I.: Erdély története i. m. 1977. 148-149. Hasonlóképpen írta le az cseményeket Istvánffy is: *Istvánffy M. magyarok* i. m. 316-317.

76 Wahrhaffte Beschreibung 1598., Rödern 1599., Wahrhaffte Beschreibung 1599., Rödern 1878. 113., *Ortelius H. A.: Chronologia* i. m. 158v.

77 Szamosközy I.: Erdély története i. m. 149.

Papp Klára

Debrecen és Várad kapcsolatai a kora újkorban

Oláh Miklós, aki kb. 1505–1510 között a váradi káptalan iskolájában végezte tanulmányait, 1536-ban a következőképpen emlékezett meg a két városról: „... kelet felé van Várad városa, püspöki székhely székesegyházzal, híres benne Szent László király csodáktól ragyogó hírű sírja és a Zsigmond császáré; nyughelye mellett éjjel-nappal, a császár alapítványa szerint, Dávid zsoldárait éneklék az egymást váltó énekesek. Vára szembetűnő, mind Szent László roppant nagyságú lovas szobra, mind épületeinek nagyszerűsége miatt, ezeket Thurzó Zsigmond püspök, az én egykori nevelőm építtette... Itt van Debrecen mezőváros, polgárainak gazdagsága, évenként hat vására, marhakereskedelme miatt és egyéb tekintetben is figyelemre méltó.”¹

A törökök magyarországi megjelenése és területszerzése a korábban vetélytársként számon tartott két közeli várost megváltozott szerepkörre utalta. Fráter György meggyilkolása után nem sokkal Várad elvesztette püspöki székhely szerepét, a püspöki uradalom falvai és mezővárosai előbb az erdélyi fejedelmet gyarapították, aki azok egy részét eladományozta ugyan, de a püspök egykori székhelye megőrizte meghatározó helyzetét. Várad lett az Erdélyi Fejedelemség legfontosabb végvára, amelyet az erdélyi fejedelmek közül többen erődítettek, közülük a 16. században különösen a Báthory István, a

1 Szamoto István: Régi utazások Magyarországon. Budapest 1981. 545., *Oláh Miklós: Hungária* (1536) valamint tizenhatodik fejezet, Az előszót és a jegyzeteket írta, és a sorozatot szerk. Szigethy Gábor. Budapest 2003. Thurzó Zsigmond 1506–1512 között volt váradi püspök, <http://mek.oszk.hu/06000/06072/html/gmolah0003.html> (letöltve 2017. március 24.)